UO‘K: 378.147:37.091.26

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK TIZIMI MODELI

МОДЕЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К МЕЖДУНАРОДНЫМ ОЦЕНОЧНЫМ ПРОГРАММАМ

A MODEL OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM FOR PREPARING PRE-SERVICE TEACHERS FOR INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMMES

G‘ayniddinov Shayxislom Tolibjon o‘g‘li
Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
E-mail: shayxislomgayniddinov95@gmail.com
ORCID: 0009-0002-0928-3177
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24040726

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarni xalqaro baholash dasturlariga (PISA, PIRLS, TALIS) tayyorlashning pedagogik tizimi tuzilmaviy-funksional model shaklida asoslangan. Model ijtimoiy buyurtmadan natijagacha bo‘lgan yaxlit jarayonni to‘rt o‘zaro bog‘liq blok — maqsadli, mazmuniy, texnologik va tashxis-natijaviy bloklar orqali ifodalaydi; pedagogik shart-sharoitlar muhit omili, teskari aloqa esa boshqaruv mexanizmi sifatida qaraladi. Har bir blokning mazmuni, bloklar o‘rtasidagi to‘g‘ri, teskari va gorizontal bog‘lanishlar, modelning funksiyalari hamda yaxlitlik, integrativlik, dinamiklik, moslashuvchanlik va texnologiklik xususiyatlari ochib berilgan. Model pedagogika OTMlari amaliyotida aniqlangan to‘rt komponent bo‘yicha kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik tizim, tuzilmaviy-funksional model, xalqaro baholash kompetentligi, bo‘lajak o‘qituvchi, PISA, PIRLS, TALIS, maqsadli blok, mazmuniy blok, texnologik blok, tashxis-natijaviy blok.

Аннотация. В статье обоснована педагогическая система подготовки будущих учителей к международным оценочным программам (PISA, PIRLS, TALIS) в форме структурно-функциональной модели. Модель представляет целостный процесс от социального заказа до результата через четыре взаимосвязанных блока — целевой, содержательный, технологический и диагностико-результативный; педагогические условия рассматриваются как фактор среды, обратная связь — как механизм управления. Раскрыто содержание каждого блока, прямые, обратные и горизонтальные связи между блоками, функции модели и её свойства: целостность, интегративность, динамичность, адаптивность, технологичность. Модель направлена на устранение выявленных в практике педагогических вузов недостатков по четырём компонентам.

Ключевые слова: педагогическая система, структурно-функциональная модель, компетентность в области международного оценивания, будущий учитель, PISA, PIRLS, TALIS, целевой блок, содержательный блок, технологический блок, диагностико-результативный блок.

Abstract. The article substantiates a pedagogical system for preparing pre-service teachers for international assessment programmes (PISA, PIRLS, TALIS) in the form of a structural-functional model. The model represents the whole process from social demand to

outcome through four interrelated blocks — target, content, technological and diagnostic-outcome — with pedagogical conditions as an environmental factor and feedback as a control mechanism. The content of each block, the direct, feedback and horizontal links between blocks, the functions of the model and its properties (integrity, integrativity, dynamism, adaptability, technological reproducibility) are described. The model addresses the shortcomings identified in pedagogical university practice across all four components.

Keywords: pedagogical system, structural-functional model, international assessment competence, pre-service teacher, PISA, PIRLS, TALIS, target block, content block, technological block, diagnostic block.

Kirish

O‘zbekistonning 2021–2025-yillarda PIRLS, PISA, TIMSS va TALIS xalqaro tadqiqotlarida ishtirok etishi o‘qituvchi kadrlarni, birinchi navbatda bo‘lajak o‘qituvchilarni, xalqaro baholash dasturlariga tizimli tayyorlash vazifasini kun tartibiga qo‘ydi [1; 2]. PISA 2025 da tabiiy fanlar bo‘yicha erishilgan o‘sish (355 dan 438 ballga) maqsadli tayyorgarlik samarali ekanini ko‘rsatgan bo‘lsa, TALIS 2024 ma’lumotlari o‘qituvchilar korpusining yoshligini (o‘rtacha 39 yosh; 22 foizi 30 yoshgacha) va pedagogika OTMlari bitiruvchilarining kasbga qanday kompetentlik bilan kirib kelishi ta’lim sifatiga bevosita ta’sir qilishini ko‘rsatadi [3; 4].

Oldingi tadqiqotlarimizda bo‘lajak o‘qituvchining xalqaro baholash kompetentligi tushunchasi, uning to‘rt komponenti (bilish, faoliyat, tahliliy, refleksiv), mezon va darajalari asoslangan hamda pedagogika OTMlari amaliyotida tayyorlashning maqsadli, mazmuniy, texnologik va tashxis-natijaviy komponentlar bo‘yicha kamchiliklari aniqlangan edi [5; 6]. Mazkur maqolaning maqsadi — ushbu nazariy asoslarga tayangan holda bo‘lajak o‘qituvchilarni xalqaro baholash dasturlariga tayyorlashning takomillashtirilgan pedagogik tizimini model shaklida asoslashdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Pedagogik tizim tushunchasi V. P. Bespalko [7], N. V. Kuzmina [8] ishlarida tizimli yondashuv doirasida asoslangan; O‘zbekiston olimlari (U. Sh. Begimqulov, N. A. Muslimov, Sh. S. Sharipov) pedagogik tizimni maqsadli, mazmuniy, texnologik va tashxis-natijaviy komponentlarning yaxlit majmuasi sifatida talqin etadilar [9; 10]. Pedagogik modellashtirish nazariyasi (V. A. Shtoff, A. N. Dahin) modelga adekvatlik, muhim xususiyatlarni aks ettirish, ko‘rgazmalilik, yaxlitlik va tekshiriluvchanlik talablarini qo‘yadi [11]. Xorijiy tadqiqotlarda o‘qituvchining baholash savodxonligi [12] va ma’lumotlar savodxonligi [13] konsepsiyalari ishlab chiqilgan; biroq xalqaro baholashga tayyorlashning yaxlit pedagogik tizimi modeli, xususan TALIS komponentini qamrab oluvchi model, taklif etilmagan.

Tadqiqotda tizimli va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida nazariy tahlil, modellashtirish va ekspert baholash usullari qo‘llanildi. Modelni loyihalash manbalari: normativ hujjatlar va xalqaro tadqiqotlar natijalari (ijtimoiy buyurtma); xalqaro baholash kompetentligi konsepsiyasi; metodologik yondashuvlar va tamoyillar; xorijiy va MDH tajribasi; pedagogika OTMlari amaliyoti tahlili. Tuzilmaviy-funksional model turi tanlandi, chunki u tizimning tarkibiy bloklarini va ular o‘rtasidagi bog‘lanishlar hamda jarayonning kechishini yaxlit ifodalaydi.

Natijalar va muhokama

Maqsadli blok tizim hosil qiluvchi element bo‘lib, ijtimoiy buyurtma, maqsad, vazifalar, yondashuvlar va tamoyillarni o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy buyurtma davlat darajasida (PF-5712, PQ-4312) va amaliyot darajasida (PIRLS 2021, PISA 2022/2025, TALIS 2024 natijalarida aniqlangan muammolar) ifodalanadi. Maqsad — bo‘lajak o‘qituvchilarda xalqaro baholash kompetentligini shakllantirish; u kompetentlik komponentlariga mos to‘rt vazifada

konkretlashtiriladi. Metodologik asos — tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, shaxsga yo‘naltirilgan, kontekstli, refleksiv yondashuvlar va ilmiylik, kasbiy yo‘nalganlik, amaliylik, real ma’lumotlarga tayanish, integrativlik, refleksivlik, tanqidiylik tamoyillari.

Mazmuniy blok aralash model asosida qurilgan: asosiy mazmun — pedagogika OTMlarida amalda qo‘llanilayotgan tanlov fanining takomillashtirilgan varianti bo‘lgan “Funksional savodxonlik va xalqaro baholash dasturlari” moduli (120 soat, 4 kredit; to‘rt bo‘lim: xalqaro baholash dasturlarining asoslari; funksional savodxonlik va xalqaro modeldagi topshiriqlar bilan ishlash; natijalar tahlili va pedagogik qaror; TALIS va kasbiy refleksiya); qo‘shimcha mazmun — pedagogika va metodika fanlari, pedagogik amaliyot, kurs va bitiruv malakaviy ishlari bilan integratsiya. Mazmun fan yo‘nalishlari bo‘yicha invariant (≈70%) va variativ (≈30%) qismlarga differensiyalanadi.

Texnologik blok to‘rt bosqichni (motivatsion-tayyorlov, nazariy-bilish, amaliy-faoliyat, tahliliy-refleksiv), shakllarni (ma’ruza-diskussiya, amaliy mashg‘ulot, ma’lumotlar bilan ishlash laboratoriyasi, mustaqil ish, pedagogik amaliyot topshiriqlari), metodlarni (keys-stadi, “Kodlovchi”, “Tahlilchi”, “TALIS respondenti” simulyatsion mashg‘ulotlari, “topshiriq konstruktori”, loyiha, o‘zaro ekspert baholash, refleksiv kundalik, portfolio) va vositalarni (ochiq e’lon qilingan xalqaro topshiriqlar, OECD/IEA hisobotlari va ma’lumotlar bazalari, topshiriqlar banki, raqamli platforma, o‘quv-uslubiy qo‘llanma) belgilaydi. Talaba xalqaro tadqiqot jarayonining ishtirokchi, tahlilchi, tuzuvchi, kodlovchi va respondent rollaridan o‘tadi.

Tashxis-natijaviy blok to‘rt mezon (bilish, faoliyat, tahliliy, refleksiv), 16 ko‘rsatkich, uch daraja (past, o‘rta, yuqori; K = n/N koeffitsiyenti chegaralari 0,5 va 0,8), kirish–oraliq–yakuniy diagnostika va korreksiya mexanizmini o‘z ichiga oladi; u tizimning teskari aloqasini ta’minlaydi. Blokning kutilayotgan natijasi — xalqaro baholash kompetentligi o‘rta va yuqori darajada shakllangan bo‘lajak o‘qituvchi. Model tuzilmasi 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval

Pedagogik tizim modelining bloklari va mazmuni

Blok	Mazmuni	Qaysi kamchilikni bartaraf etadi
Maqsadli	Ijtimoiy buyurtma; maqsad; 4 vazifa; 6 yondashuv; 7 tamoyil	Malaka talablarida kompetensiya yo‘qligi; maqsadning bilimga yo‘naltirilganligi
Mazmuniy	Modul (4 bo‘lim, 120 soat) + integratsion qism; invariant/variativ	Mazmunning bitta fan va ikkita tadqiqot bilan cheklanganligi
Texnologik	4 bosqich; shakllar; 8 metod; vositalar; rollar	Kompetentlikni shakllantiruvchi metodlar va metodik ta’minot yo‘qligi
Tashxis-natijaviy	4 mezon, 16 ko‘rsatkich, 3 daraja; 3 nuqtali diagnostika; korreksiya	Mezon va diagnostika vositalarining mavjud emasligi

Model tuzilmasida uch turdagi bog‘lanish ajratiladi: to‘g‘ri bog‘lanishlar (ijtimoiy buyurtma → maqsad → mazmun → texnologiya → diagnostika → natija) loyihalash mantig‘ini, teskari bog‘lanishlar (diagnostika natijalari → texnologiya, mazmun va

maqsadning korreksiyasi) boshqaruv mantig‘ini, gorizontal bog‘lanishlar (modul ↔ pedagogika va metodika fanlari ↔ pedagogik amaliyot) integratsiya mantig‘ini ifodalaydi. Pedagogik shart-sharoitlar (modulni o‘quv rejasiga kiritish, professor-o‘qituvchilarni tayyorlash, real ma’lumotlar va topshiriqlar banki, raqamli va refleksiv muhit, milliy-tadqiqot instituti bilan hamkorlik) barcha bloklarga ta’sir ko‘rsatuvchi muhit omili sifatida qaraladi.

Model gnostik, loyihalash, tashxis, motivatsion, refleksiv, integratsion va prognostik funksiyalarni bajaradi hamda yaxlitlik (bloklar yagona maqsadga bo‘ysunadi), integrativlik (PISA, PIRLS, TALIS yagona tizimda; modul mavjud fanlar bilan bog‘langan), dinamiklik (ramkalar va natijalar yangilanishi bilan yangilanadi), moslashuvchanlik (invariant va variativ qismlar) va texnologiklik (bosqichlar, metodlar, diagnostika aniq; boshqa OTMda takrorlanadi) xususiyatlariga ega. Amaldagi tanlov fanidan farqli ravishda model tahliliy va refleksiv komponentlarni, TALIS ni va diagnostika tizimini qamrab oladi.

Xulosa

Bo‘lajak o‘qituvchilarni xalqaro baholash dasturlariga tayyorlashning pedagogik tizimi to‘rt blokli tuzilmaviy-funksional model shaklida asoslandi. Modelning ilmiy yangiligi — PISA, PIRLS va TALIS dasturlarini yagona tizimda birlashtirishi, amaldagi tanlov fanini xalqaro baholash kompetentligi konsepsiyasi asosida qayta loyihalashi hamda tahliliy va refleksiv komponentlarni tizimning teng huquqli elementlari sifatida kiritishidadir. Modelning samaradorligi tajriba-sinov ishlarida tekshiriladi; keyingi tadqiqotlar modelning mazmuniy va texnologik bloklarini batafsil ishlab chiqishga qaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qarori.
3. OECD. PISA 2025 Results (Volume I): Future-Ready Students. — Paris: OECD Publishing, 2026.
4. OECD. Results from TALIS 2024: The State of Teaching. Country Notes: Uzbekistan. — Paris: OECD Publishing, 2025.
5. G‘ayniddinov Sh.T. Bo‘lajak o‘qituvchining xalqaro baholash kompetentligi: tushuncha, tarkibiy tuzilma, mezon va darajalar // (nashrga topshirilgan), 2026.
6. G‘ayniddinov Sh.T. Bo‘lajak o‘qituvchilarni xalqaro baholash tadqiqotlariga tayyorlash muammosining pedagogik nazariya va amaliyotda o‘rganilganlik holati // (nashrga topshirilgan), 2026.
7. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. — М.: Педагогика, 1989. — 192 с.
8. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.: Высшая школа, 1990. — 119 с.
9. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. — Toshkent: Sano-standart, 2015. — 120 b.
10. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. — Toshkent: Fan, 2007. — 160 b.
11. Дахин А.Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределённость // Педагогика. — 2003. — № 4. — С. 21–26.
12. DeLuca C., LaPointe-McEwan D., Luhanga U. Teacher assessment literacy: A review of international standards and measures // Educational Assessment, Evaluation and Accountability. — 2016. — Vol. 28, No. 3. — P. 251–272.
13. Mandinach E.B., Gummer E.S. Data Literacy for Educators. — New York: Teachers College Press, 2016. — 224 p.